

ACADEMIA ROMÂNĂ
SCOSAAR

TEZĂ DE ABILITARE

**FILOSOFIA ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE ȘI FILOSOFIA BIOLOGIEI.
UN PROIECT TRANS-DISCIPLINAR DE ANTROPOLOGIE FILOSOFICĂ**

AUTOR: CONF. UNIV. DR. SERGIU BĂLAN, CS. II

REZUMATUL TEZEI DE ABILITARE

În cuprinsul tezei de abilitare Am încercat să prezint într-o manieră sintetică și rezumativă principalele teme și idei pe care le-am abordat în lucrările publicate după obținerea titlului științific de doctor în filosofie, concentrându-mi atenția în primul rând asupra volumelor de autor, și abia apoi asupra unora dintre studiile și articolele din alte publicații de specialitate. Ele abordează teme de teoria categoriilor, filosofia și metodologia științelor socio-umane (filosofia istoriei, filosofie politică, filosofia economiei), filosofia biologiei și antropologia economică și filosofică. Asupra acestor din urmă chestiuni îmi voi concentra atenția, deoarece ele constituie principalele mele preocupări în prezent și de viitor, după cum se poate vedea în partea de final a tezei, unde am vorbit pe scurt despre proiectele de cercetare viitoare și problemele pe care îmi propun să le studiez în următorii ani.

În cartea *Între istorie și filosofie. Sistemul lui R.G. Collingwood* (2009) am abordat o serie de chestiuni de filosofia istoriei, cu deosebire problematica historicismului și a istorismului, cu referire specială la Croce și Gentile. Contribuția originală principală a cărții este investigarea critică a ipotezei conversiunii radicale a lui Collingwood la istorismul absolut (formulată pentru prima dată de către T.M. Knox). După opinia mea, identitatea dintre filosofie și istorie, susținută de Collingwood în ultima perioadă, a vieții sale ar putea fi înțeleasă cu ajutorul ideii de „identitate dialectică” între cele două discipline, în care filosofia și istoria sunt gândite ca două forme distincte, dar inseparabile ale experienței și cunoașterii omenești, așezate într-o ierarhie care prezintă anumite suprapuneri parțiale, raportul dintre ele fiind dat de faptul că filosofia redă explicit ceea ce în istorie este implicit. În consecință, ceea ce am încercat pe parcursul cărții, a fost să resping ipoteza conversiunii radicale la istorismul absolut prin identificarea unei continuități de profunzime în opera lui Collingwood în ceea ce privește raportul dintre filosofie și istorie și a unei accepțiuni coerente a *rapprochement*-ului dintre ele, în condițiile în care nici una să nu-și piardă identitatea și autonomia.

Al doilea volum de autor pe care l-am publicat după obținerea titlului de doctor în filosofie este *Cercetări de istorie a filosofiei* (2012). Textele incluse în volum nu au o unitate tematică desăvârșită, dar există totuși câteva „motive” (ce se intersectează și se suprapun) în jurul cărora ele se grupează, în timp ce opțiunea metodologică pentru abordarea istorică a problematicii discutate este și motivul pentru care am ales, dintre atâtea variante posibile, ca titlul volumului să fie *Cercetări de istorie a filosofiei*. O primă categorie de texte privește probleme de teoria generală a categoriilor filosofice, de care am început să mă interesez în condițiile în care, începând din anul 2008 am făcut parte, în calitate de cercetător științific la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, din colectivul care a lucrat la

programul de cercetare „Clasic și modern în teoria categoriilor”. În acest context, sub coordonarea Acad. Alexandru Surdu, am inițiat la Editura Academiei Române în anul 2009 publicarea unei serii de volume anuale sub titlul „Studii de teoria categoriilor”, care a ajuns în anul 2018 la volumul al X-lea, serie destinată publicării rezultatelor cercetării din acest program, și în care am publicat și unele dintre textele despre care este vorba aici. O a doua categorie de texte cuprinse în volumul în discuție la care am dorit să fac referire este aceea care cuprinde studii de filosofia (mai precis, metodologia) științelor, cu deosebire a științelor umaniste: filosofia istoriei, filosofia politică, filosofia economiei, antropologia filosofică.

Al treilea volum publicat după obținerea titlului de doctor este *Egalitatea de șanse. Scurtă introducere* (2013), care reprezintă rezultatul activității de cercetare pe care am întreprins-o ca participant la proiectul POSDRU/109/2.1/ G/82343, finanțat de Fondul Social European, în perioada 01.05.2012 - 31.08.2013. Cartea se integrează în contextul mai larg al preocupărilor mele pentru filosofia științelor socio-umane, în acest caz pentru problematica filosofiei politice, însă nu vizează de această dată chestiuni legate de metodologia acesteia, ci se concentrează pe examinarea unei categorii fundamentale din acest domeniu, aceea a egalității și a unei specii a acesteia, conceptul egalității de șanse. O primă parte a cărții este dedicată ideii general-filosofice de egalitate, cea de-a doua tratează principiile egalității, a treia parte se ocupă de tipologia egalității, a patra de problema egalității de șanse, distingând între egalitatea formală și aceea substanțială de șanse și propunând o analiză comparativă a concepțiilor privind egalitatea de șanse aparținând lui Nozick și Rawls, iar cea de-a cincea are în vedere posibile căi de acțiune socială îndreptate în direcția instituirii acestei egalități în societatea în care trăim.

Următorul volum pe care aș dori să-l amintesc nu este o lucrare de autor, ci o antologie care cuprinde studii aparținând unor savanți de primă mărime dintr-un domeniu mai special al cercetărilor antropologice, și anume antropologia economică: *Antropologie economică. Antologie de texte* (2014), iar ideea publicării sale mi-a venit în condițiile în care, predând un curs de antropologie economică în Academia de Studii Economice din București, am constatat lipsa oricărei bibliografii de specialitate în acest domeniu în limba română. Astfel, primul lucru despre care am crezut că trebuie făcut a fost traducerea (realizată de un colectiv format din membrii Departamentului de Filosofie și Științe socio-umane din A.S.E.) și publicarea într-o antologie a câtorva dintre studiile de referință ale cercetătorilor occidentali din domeniul antropologiei economice. Textele din cuprinsul acestui volum sunt grupate în două categorii.

În prima categorie, mai consistentă, sunt incluse studii, articole și capitole din lucrări mai ample, care tratează probleme de metodologie a antropologiei economice, îndeosebi relațiile dintre aceasta și știința economică, accentul fiind pus pe ideea complementarității dintre cele două discipline. Disputa dintre orientarea

substanțialistă și aceea formalistă din antropologia economică, începând de la originea sa în opera lui Polanyi, constituie subiectul majorității acestor texte, alături de care au fost incluse și unele ce reprezintă abordări alternative, precum instituționalismul sau perspectiva ecologistă. În cea de-a doua categorie au fost grupate studii care propun interpretări ale unor instituții fundamentale ale societăților umane (sistemele de schimb și instituțiile religioase) din perspectiva antropologiei economice, precum și lucrări care reprezintă aplicații, adică investigații etnografice asupra unor aspecte specifice ale vieții economice din diferite culturi și regiuni geografice (cum ar fi investițiile, producția, schimbul, consumul demonstrativ), realizate cu instrumentarul metodologic al acestei discipline.

Ultima carte despre care am dorit să amintesc aici este și cea mai importantă pentru contextul discuției: *Homo oeconomicus și competitorii săi. O perspectivă trans-disciplinară asupra antropologiei economice* (2017). Cartea duce mai departe ceea ce am început cu publicarea *Antologiei* de studii despre care am vorbit mai înainte. Ea reprezintă o lucrare consistentă, de peste 500 de pagini, și a fost scrisă în colaborare cu colega mea din Departamentul de Filosofie și Științe socio-umane din Academia de Studii Economice din București, conf. univ dr. Lucia-Ovidia Vreja.

Trebuie spus că nu este vorba despre o carte de antropologie economică, ci de una *despre antropologia economică*, mai precis despre fundamentele sale teoretice și presuposițiile ei fundamentale. Antropologia economică este înțeleasă ca o disciplină de graniță, situată la punctul de convergență între știința economică și cercetările de antropologie, iar în aceste condiții nu e destinată a o înlocui în niciun mod pe cea dintâi, ci a-i sprijini și completa demersurile teoretice, aducând în discuție și alte maniere în care poate fi înțeles omul în contextul diverselor sale acțiuni ce țin de sfera comportamentului economic.

Partea cea mai importantă a cărții constă dintr-o analiză comparativă a principalelor trei ipoteze metodologice privitoare la natura umană care au stat la baza construcțiilor explicative din antropologia economică, adică a acelor maniere de a înțelege omul cu scopul de a-i explica diversitatea comportamentelor ce țin de sfera economicului: omul ca ființă culturală, omul ca ființă socială, omul ca ființă rațională care acționează în vederea maximizării utilității (*homo oeconomicus*). Considerând că niciuna dintre acestea nu constituie o bază teoretică de analiză suficient de întemeiată și de cuprinzătoare, în capitolul următor am propus *o nouă ipoteză de lucru*, preluată din filosofia biologiei și din celelalte discipline care s-au construit pe baza teoriei evoluționiste: omul ar putea fi gândit într-o manieră mai adecvată ca produs al istoriei sale evolutive, ca *homo sapiens*. Formularea acestei noi ipoteze explicative referitoare la natura umană și schițarea principiilor unei antropologii economice de factură filosofică pe baza teoriei evoluționiste reprezintă contribuția originală prin excelență a cărții.

Am analizat apoi diversele perspective teoretice derivate din teoria evoluționistă care propun utilizarea acestor idei pentru o mai bună explicare a naturii și comportamentelor umane: sociobiologia, ecologia comportamentală, psihologia evoluționistă, memetica și teoria co-evoluției genetice și culturale. Abordarea pe care am preferat-o este una trans-disciplinară, care face apel la idei din știința economică, istorie, antropologie, sociologie, teorie culturală, filosofia științei, psihologie, neurologie și știința cogniției, dar discursul este unul filosofic: scopul nu este realizarea unui demers descriptiv, tipic pentru antropologie, ci al unuia filosofic, adică nu e vorba numai de descrierea unor comportamente, ci de identificarea unei teorii capabile să explice aceste comportamente.

În finalul primei părți a tezei am vorbit despre o serie de studii care reflectă cel mai bine preocupările mele recente și constituie baza de dezvoltare a proiectelor de viitor. Este vorba despre câteva lucrări dedicate filosofiei evoluționismului biologic pre-darwinian, darwinian și neo-darwinian. Obiectivul final al proiectului pentru care ele constituie un început este acela de a construi o argumentare viabilă în favoarea ideii pe care am propus-o în cartea despre care am vorbit mai înainte, anume acela că natura umană poate fi studiată cu folos și cu succes dacă se pornește de la principii întemeiate pe idei preluate din filosofia evoluționismului biologic. În acest sens, am abordat o serie de probleme cu privire la care am constatat că persistă încă anumite confuzii și neînțelegeri, astfel că am fost de părere că sunt binevenite câteva clarificări conceptuale și istorice. Voi aminti aici doar titlurile câtorva dintre ele: *Categoria de specie biologică în interpretări realiste și nominaliste* (2013); *Ideea de specie în filosofia contemporană a biologiei* (2016); *Ideea filosofică de evoluție prin selecție naturală* (2014); *Ideea de teleologie în filosofia biologiei* (2015); *Semnificația conceptuală a „sintezei moderne” în filosofia contemporană a biologiei* (2018).

În cea de-a doua parte a tezei am discutat pe scurt despre modul în care aceste rezultate se leagă de proiectele mele de viitor. În primul rând, intenționez să continui cercetarea legată de problemele fundamentale de filosofia biologiei evoluționiste, care constituie în această perioadă preocuparea mea principală. O a doua modalitate în care doresc să continui valorificarea filosofică a ideilor evoluționismului biologic este investigarea manierelor în care acestea pot fi întrebuințate în demersuri de cercetare trans-disciplinară pentru a construi o teorie generală a naturii umane, despre care consider trebuie să fie o antropologie filosofică întemeiată pe principii derivate din teoria evoluționistă, darwiniană și neo-darwiniană. Unele dintre chestiunile despre care consider că ar trebui să mă ocup într-o primă instanță în acest context sunt: problema naturii umane înseși (mai e posibilă azi o discuție cu sens despre conceptul de natură umană?); problema extrem de actuală a tranziției către antropocen și post-umanitate (deci și a tranziției dinspre natura umană la una post-umană); problema relevanței generale a teoriei evoluționiste darwiniene și neo-darwiniene pentru

conștiința contemporană (cât de bine este cunoscută și înțeleasă astăzi teoria evoluționistă, și cum se explică această situație?); problematica darwinismului social (cât de real este pericolul ca orice teorie despre natura umană care pleacă de la neo-darwinism să cadă în darwinism social?); dificultatea de principiu a construirii unei antropologii filosofice fondate pe filosofia biologiei care să fie la adăpost de scientism și reduționism (cum e posibilă o antropologie filosofică evoluționistă care să nu sufere de scientism și reduționism?).